

**НІЖИНСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО КРАЄЗНАВСТВА
(1925-1930 рр.)**

Ніжинська вища школа znana своїми традиціями краєзнавчої роботи, яка помітно пожвавилась після відкриття у 1882 р. історичного відділення у Ніжинському історико-філологічному інституті кн. О.Безбородька¹. Крім того, у 1894 р. при цьому вузі було засновано Ніжинське історико-філологічне товариство, яке відігравало роль координаційного центру краєзнавчої роботи в регіоні. На думку члена Товариства професора М.Бережкова, розробка проблем історії краю не набула належного рівня до кінця ХІХ ст.: »По истории, археологии и этнографии Черниговского края было написано немало: сколько сработал один только покойный Александр Матвеевич Лазаревский! Осталось однако многое доделать»². Професори М.Аристов, М.Бережков, В.Савва, В.Ляскоронський та Г.Максимович створили низку студій, у яких звернулись до широкого кола проблем місцевої історії³. Після припинення діяльності Ніжинського історико-філологічного товариства у 1917 р. місцеві науковці створили Товариство вивчення України, але воно так і залишилось на папері⁴. Розширення кола дослідників місцевої історії за рахунок молодих фахівців-вихованців інституту М.Петровського, В.Дубровського, А.Єршова, В.Фесенка, В.Євфимовського зумовило потребу у відновленні громадського осередку краєзнавців.

Робота по створенню Ніжинського наукового товариства краєзнавства в Ніжинському інституті народної освіти (1921-1932) почалась ще у 1924 р.⁵ У 1925 р. Всеукраїнська академія наук надіслала до Ніжинського ІНО листа з пропозицією створити місцевий осередок краєзнавчих досліджень⁶. До ініціативної групи по створенню наукового товариства увійшли викладачі Інституту-співробітники Науково-дослідної кафедри історії

культури та мови. Установчі збори відбулися 25 січня 1925 р. за участю професорів В.Резанова, І.Турцевича, О.Покровського, О.Грузинського, а також викладачів та співробітників Інституту М.Петровського, А.Єршова, В.Фесенка, В.Кукаркіна та ін.⁷ У вступній промові професор В.Резанов висловив думку про те, що у Ніжині давно назріла потреба у створенні організації, яка б об'єднала усіх дослідників місцевої старовини⁸. Після цього було прийнято ухвалу про створення Ніжинського наукового товариства краєзнавства⁹. Згодом, 9 березня, ВУАН затвердила його статут¹⁰. Головним завданням новоствореного Товариства було вивчення місцевої природи та продуктивних сил, що мало бути основою для розгортання досліджень з економіки краю, соціально-історичних та етнографічних студій¹¹.

Товариства налічувало 20-25 членів. У червні 1925 р. згідно з Статутом було обрано правління Товариства. Його головою став професор М.Булаєвський, заступником голови – А.Єршов, членами правління та кандидатами обрали М.Бережкова, К.Штепу (скарбник), В.Фесенка (секретар), М.Куїса та П.Бельського¹². Надалі Товариство очолювали В.Резанов (1927-1928 рр.) та М.Куїс (1928-1930). Обов'язки заступників і секретаря виконували М.Петровський, А.Єршов та П.Одарченко. Крім викладачів і співробітників інституту до складу Товариства входили вчителі, працівники музеїв, архівісти та студенти. Робота проводилась згідно з планами, схваленими на засіданнях Товариства.

Товариство складалось з чотирьох секцій: історичної, статистично-економічної, етнографічної та природничої. Історичну секцію очолював М.Петровський – відомий український історик, автор численних студій з історії Гетьманщини. До її складу входили професор М.Бережков, наукові співробітники А.Єршов, В.Кукаркін, В.Фесенко. Вони вивчали історію Ніжина XVII-XVIII ст. Зокрема, М.Петровський звертався до початкової історії міста, а також до подій на Ніжинщині доби Гетьманщини¹³. М.Бережков працював над створенням

цілісного нарису історії Ніжина¹⁴. А.Єршов досліджував соціально-економічну історію краю¹⁵, а В.Фесенко – регіональну історіографію¹⁶. А.Єршов і П.Бельський представляли Товариство на I Всеукраїнській конференції краєзнавства у травні 1925 р.¹⁷ А.Єршов та М.Петровським співпрацювали з установами ВУАН у підготовці збірника «Чернігів і Північне Лівобережжя: огляди, розвідки, матеріали» (К., 1928)¹⁸.

Секція етнографії також працювала у історико-краєзнавчому напрямі. Її керівник професор Є.Рихлик, а також І.Павловський, І.Спаський досліджували етнографію та ономастику Ніжина, вивчали мовні особливості Ніжинщини, розвиток декоративно-ужиткового мистецтва, зокрема золотарства, збирали фольклорний матеріал по селах округи. До етнографічної роботи залучались учні сільських шкіл. Так, у 1927 р. зусиллями членів секції було відкрито гурток при Галицькій трудовій школі та вчительський гурток у Бобровиці¹⁹. О.Пулинець та І.Павловський присвятили свої студії зв'язкам видатних літераторів з Ніжинщиною²⁰. І.Спаський, у майбутньому відомий нумізмат, який у той час був директором Окружного музею ім. М.Гоголя, реорганізував експозицію музею, згідно з планом, затвердженим Товариством, створивши у ньому дев'ять відділів: Гоголівський, художній, нумізматичний, революційний, етнографічний, відділ М.Заньковецької, церковної старовини, історичний («Старий Ніжин») та природничий²¹.

Статистико-економічна секція провадила дослідження сільського господарства та економіки краю, статистичні дослідження економічного стану сільського і міського населення тощо. О.Каменев і П.Костюченко досліджували стан вирощування окремих сільськогосподарських культур на Ніжинщині²². Г.Куїс провадила соціологічні дослідження²³. Природнича секція займалась гідрологічними дослідженнями, вивчала кліматичні особливості краю, його флору та фауну.

Товариство заснувало невеличку бібліотеку, якою

завідував М.Петровський²⁴.

Ніжинське наукове товариство краєзнавства перебувало у постійному контакті з Українським краєзнавчим комітетом, який координував роботу усіх краєзнавчих осередків України.

Найбільш інтенсивно Товариство працювало протягом 1927-1928 рр.²⁵ Надалі проблеми фінансування почали гальмувати виконання намальованої програми досліджень, а у 1930 р. Ніжинське наукове товариство краєзнавства фактично припинило своє існування. Спроба відновити його діяльність на базі Окружного музею ім. М.Гоголя виявилась невдалою²⁶.

Таким чином, Ніжинське наукове товариство краєзнавства відіграло значну роль у відродженні традицій історико-краєзнавчих досліджень, започаткованих у дореволюційні часи. Завдяки наполегливій роботі краєзнавців, Ніжин підтвердив свій статус «культурного гнізда» України. Крім того, Ніжинське наукове товариство краєзнавства являло собою важливу складову інфраструктури Ніжинської історичної школи, яка сформувалась на початку ХХ ст. На жаль, позитивні тенденції у діяльності Товариства були перервані внаслідок brutального втручання влади у діяльність наукових осередків і масових репресій проти істориків та краєзнавців. Усе це, зрештою, спричинило не тільки занепад Ніжинського наукового товариства краєзнавців, але й Ніжинської історичної школи в цілому.

¹ Відділ Державного архіву Чернігівської області в Ніжині (далі – НВ ДАЧО).- Ф. 1105.- Оп. 1.- Спр. 215.- Арк. 126.

² Доклад председателя Историко-филологического Общества при Нежинском институте князя Безбородко проф. М.Бережкова о занятиях Археологической комиссии.- Нежин, 1903.- С. 27.

³ Див.: Викладачі Ніжинської вищої школи. 1820-1920. Біобібліографічний показник.- Ніжин, 1998.- 215 С.

⁴ НВ ДАЧО.- Ф. 1105.- Оп. 1.- Спр. 2108а.- Арк. 3.

⁵ Там само.- Ф. Р-6121.- Оп. 1.- Спр. 310.- Арк. 79-80.

- 6 Там само.- Ф. Р-6108.- Оп. 1.- Спр. 1.- Арк. 5.
- 7 Там само.- Арк. 10.
- 8 Там само.
- 9 Там само.
- 10 Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського НАН України.- Ф. Х.- Спр. 18691.- Арк. 1.
- 11 НВ ДАЧО.- Ф. Р-6108.- Арк. 11.
- 12 Там само.- Арк. 12.
- 13 Петровський М. Н. До історії м. Ніжина // Записки Ніжинського інституту народної освіти (далі – Записки НІНО).- Ніжин, 1925.- Кн. I.- С. 184-204; Його ж. Три Поповичі // Там само.- Ніжин, 1927.- Кн. VII.- С. 3-15.
- 14 НВ ДАЧО.- Ф. Р-6121.- Оп. 1.- Спр. 2358.- Арк. 32.
- 15 Ершов А. До історії цехів на Лівобережжі XVII-XVIII в.в. // Записки НІНО.- Ніжин, 1926.- Кн. VI.- С. 81-124; Ніжин, 1929.- Кн. IX.- С. 123-136.
- 16 Фесенко В. Ніжинщина в новітній історіографії (1917-1928) // Записки НІНО.- Ніжин, 1929.- Кн. IX.- С. 92-104.
- 17 НВ ДАЧО.- Ф. Р-6121.- Оп. 2.- Спр. 3242.- Арк. 46.
- 18 Петровський М. Надання Ніжину Магдебурзького права у 1625 р. // Чернігів і Північне Лівобережжя: огляди, розвідки, матеріали / Ред. М.Грушевського.- К., 1928.- 301-314; Ершов А. Ніжинські цехи в першій половині XVII ст. // Там само.- С. 315-318.
- 19 НВ ДАЧО.- Ф. Р-6108.- Оп. 1.- Спр. 1.- Арк. 26.
- 20 Пулинець О. Матеріали до життя і творчості М.К.Заньковецької // Записки НІНО.- Ніжин, 1929.- Кн. IX.- С. 176-194; Павловський І. Л.М.Толстой на Ніжинщині // Там само.- Ніжин, 1930.- Кн. X.- С. 133-152.
- 21 НВ ДАЧО.- Ф. Р-391.- Оп. 1.- Спр. 11.- Арк. 11.
- 22 Каменев О. Наслідки лабораторних досліджень хімічного складу Ніжинських огірків та води // Записки НІНО.- Ніжин, 1927.- Кн. VII.- С.284-297; Каменев О., Костюченко П. Культура махорки та мінеральні угноїння (Урожай 1927 року. м. Ніжин) // Там само.- Ніжин.- 1928.- Кн. VIII.- С. 77-104; Ніжин, 1929.- Кн. IX.- С. 263-275; Каменев О., Клименко К. Матеріали для вивчення Ніжинського огірка та засобів його соління // Там само.- Ніжин, 1930.- Кн. X.- С. 235-264.
- 23 Куїс Г.Стан релігійності та релігійні уявлення учнів трудових шкіл Ніжинщини // Записки НІНО.- Ніжин, 1930.- Кн. X.- С. 189-210.
- 24 НВ ДАЧО.- Ф. Р-6108.- Оп. 1.- Спр. 1.- Арк. 30.
- 25 Там само.- Ф. 6093.- Оп. 1.- Спр. 30.- Арк. 16-17.
- 26 Там само.